

**Александра Фостиков
Невен Исаиловић***

Историјски институт
Београд

ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА ТОМАША ДУБРОВЧАНИМА О СЛОБОДИ ТРГОВИНЕ

Јајце, 1453, јануар 7.

Сажетак: Краљ Стефан Томаш даје веру и реч свим дубровачким властеличићима и трговцима, изузимајући куће Павка Стипашиновића и Латиничића, да могу слободно трговати по Босни, плаћајући само *праведне царине*, без страха да ће претрпети било какву штету или малтретирање.

Кључне речи: Стефан Томаш, Павко Стипашиновић, Латиничићи, Босна, Јајце, Дубровник, трговина, повеља, 1453. година.

Међу сачуваним актима краља Стефана Томаша налази се и повеља Дубровчанима о слободи трговине, са изузетком две куће – Павка Стипашиновића и Латиничића. Како се налазила изван Дубровачког архива, у дубровачкој Градској библиотеци, први ју је издао Антоније Вучетић 1906. године. Његово издање су, са грешком у датацији, преузели Александар Соловјев (1926) и Љубомир Стојановић (у постхумно објављеном тому *Повеља и писама*, 1934), а потоњи је, притом, напоменуо да није видео оригинал. Документи су, у међувремену (према једној белешци, 1941. године), из Дубровачке библиотеке пребачени у Архив и уврштени у фонд *Miscellanea – Massa Negrini*, па тако Грегор Чремошник и Павао Анђелић, пишући после Другог светског рата, наводе да се документ налази у Дубровачком архиву, датирајући га исправно у 7. јануар 1453. Упркос томе, доступност и широка употреба пре свега Стојановићеве збирке, увела је у историографију погрешну датацију (у 1456. годину), што је утицало и на посматрање документа ван исправног контекста. Тек су се новија истраживања дипломатике босанских владара осврнула поново на овај документ, који је први пут снимљен тек

* Ел. пошта: aleks.fostikov@gmail.com; neven.isailovic@gmail.com.

2010. године.¹ Због изложеног, неопходно је укратко се осврнути на догађаје који су претходили настанку ове повеље и објаснити њен значај, како би се у будућим истраживањима могла адекватно искористити.

У том тренутку још је трајао сукоб херцега Стјепана Вукчића Косаче и Дубровника (1451–1454). Краљ Томаш је наступао као савезник Дубровчана, док је Стјепана подржавала Венеција, која је покушавала да, користећи околности, мирним путем дође и у посед доњег тока Неретве. Истовремено, трајала је и последња фаза сукобљавања око Сребренице између српског деспота Ђурђа Бранковића и краља Томаша. Приликом преговора, Томаш је, чини се, првобитно отезао у изјашњавању о захтевима Млечана, па су се његови посланици у Венецији изговарали да немају права да преговарају о Неретви. Но, још 22. децембра 1452, због потребе да Млечани посредују код српског деспота у име босанског владара, а свакако пре средине јануара 1453, Томаш је очигледно пристао на захтеве, а у покушајима измирења два владара, учествовали су, на одређени начин, и Дубровчани. Истовремено је и сам град Св. Влаха тежио да задржи своје бродове у Неретви, своје позиције према Стјепану Вукчићу, као и трговачки статус у Сребреници. Ратне околности узроковале су додатне невоље дубровачким трговцима, који не само да су морали да трагају за другом рутом према Босни, избегавајући земље Косача, те су користили и пут преко Сплита, већ су често били мета напада и заплене робе у самој Сребреници и околини.² У прилог тврдњи да се, заправо, иза главних догађаја, одвијао и тихи сукоб краља и појединих

¹ G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka II. A. Bosanske povelje*, GZM, n. s., 4–5 (1949–1950) 191; P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 44, 47; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије у средњовековној Босни* (докторска дисертација у рукопису), Београд 2014, 125, 312, 395, 573, 589, 604; Исти, *Дипломатичке особености владарских и великашких исправа уочи и након пада средњовековне босанске државе*, Пад Босанског краљевства 1463. године, Београд – Сарајево – Бања Лука 2015, 51–53, 76; Исти, *Трговински уговори између Босне и Дубровника у средњем веку: дипломатички осврт*, Зборник радова у част академику Десанки Ковачевић Којић, Бања Лука 2015, 251, 254. Видети и одељак *Ранија издања*.

² В. Ћоровић, *Хисторија Босне I*, Београд 1940, 502–509; М. Ј. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I*, Београд 1955, 75–81 (= Исти, *Из српске историје средњег века*, Београд 2003, 528–533); М. Šunjić, *Prilozi za izučavanje bosansko-venecijanskih odnosa 1420–1463*, *Historijski zbornik* 14 (1961) 134–136; С. М. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, 147–213; М. Šunjić, *Bosna i Venecija. Odnosi i XIV. i XV. stoljeću*, Sarajevo 1996, 247–274; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti. Sveta kruna ugarska i Sveta kruna bosanska 1387–1463*, Zagreb–Sarajevo 2006, 302–313; Н. Исаиловић, *Четири писма из 1450. и 1451. године о промету дубровачке робе према Босни*, Мешовита грађа – *Miscellanea* 36 (2015) 21–35.

Дубровчана, говори и низ података, чији делимични епилог представља и сама повеља о трговачкој слободи, опскрбљена додатним гаранцијама.

Спорови око одузимања сребра и питања наплате одштете или дугова између Дубровника и владара, како српских тако и босанских, па чак и појединих трговаца или личности у служби владара, знали су да буду дуготрајни и догађало се да буду пренесени на наследнике. Чак и када нису имали посебан утицај на важније преговоре, ипак су доводили до извесног затезања односа, што је у дато време утицало и на односе краља Томаша и Дубровника, који су били оптерећени како питањем повратка заплењеног сребра дубровачким трговцима, тако и питањем наплате дугова кућа Стипашиновића и Латиничића од стране босанског владара. Још пре марта 1449, Томашеви људи су пленили руду од дубровачких дужника у граду, а пре почетка августа 1452, дубровачким трговцима заплењено је и 400 литара сребра на путу из Сребренице, а према подацима како из овог акта, тако и из каснијих аката краља Стефана Томашевића, дугови су само делимично регулисани за Томашевог живота. Није познато да ли су тада већ били решени или су још увек потезани и заостали дугови, настали такође због пљачке сребра, али од стране краља Твртка II, кога и сам Томаш у овом акту помиње, свакако не без разлога, а који се, у време Томашеве владавине, у одлукама дубровачких већа последњи пут директно помињу 31. маја 1446. године. После преговора с краја лета 1452, Општина је отезала да исплати доходак краљу за 1453. и 1454, иако му је својевремено, претходне 1451. године, дала и један доходак унапред, вероватно у складу са потребом да краља додатно обезбеди као савезника. На ово отезање свакако је утицала не само Томашева спољна политика, већ и питање спорних, вероватно неких нових царина, којима су се, као и увек, Дубровчани противили, а ратне околности омогућавале су очигледно и одређено безвлашће чак и међу краљевим људима.³

Односе је додатно оптерећивало и лично потраживање Томаша од Павка Стипашиновића и Влахуше Латиничића, које је такође већ неко време било актуелно, вероватно од пре средине августа 1450. године, па се у исти спор укључила и дубровачка влада, која је вероватно имала и сопствене интересе у целој ствари, чим је прихватила и да отворени лист о слободи садржи и јавно изопштење ових кућа. Ситуацију је до-

³ А. Фостиков, *Повеља краља Стефана Томашевића Дубровнику о дугу краља Твртка II*, ГПБ I (2008) 147–158; Иста, *Повеља краља Стефана Томашевића Дубровнику о дугу његовог оца краља Томаша*, ГПБ I (2008) 159–164, са изворима и старијом литературом о отимању сребра. Видети и претходну напомену.

датно компликовала и чињеница да су главни актери и сами били у међусобном спору пре тог датума, што је вероватно доприносило и бројним другим проблемима у широј мрежи пословних људи и заинтересованих лица, са којима су долазили у додир. Такође су и сами долазили у сукобе са дубровачком владом и трговцима због наметања неправедних царина и отимачине, у којима се истиче учешће Павка Стипашиновића у спровођењу мера против сребреничких Дубровчана, било деспотових цариника или дужника (1444, 1449). Заправо поменути двојица Дубровчана, нису били само припадници угледних породица, већ су практично постали и део ненаследног племства, па и земљопоседници, а као трговци и кредитори истицали су се у свакодневном пословању у Сребреници, али и у другим центрима, а међу њиховим дужницима бележе се и владари, господари, па и властела Босне и Србије. Значај ових родова, односно припадника низа генерација истих, како је то већ истакнуто у историографији, био је толики да су њихови представници, не само високо котирани као крупни трговци или рударски предузетници, већ се више пута јављају на месту кнеза Сребренице, дубровачких конзула и судија, цариника појединих владара, извозника одређене робе. Уз поседе и положаје, добијали су и потврде права и привилегија од актуелних политичких фигура, попут Хрвоја Вукчића, краља Жигмунда, деспота Ђурђа Бранковића, Матије Корвина.⁴

У таквим околностима, Томашу, притиснутом унутрашњим сукобом и турским напредовањем, ометање трговине свакако да није погодновало, па је вероватно био приморан да, као и Млечанима, и Дубровнику изађе у сусрет поводом већ нараслих захтева. Стога је акт о слободи трговине обезбедио типском гаранцијом о добром понашању својих људи (службеника) и забраном узнемиравања, односно пљачке дубровачких трговаца, као и одлуком о поштовању старих, уобичајених и признатих царина, који се среће и у неким другим актима.⁵ Како, пак, до тренутка

⁴ Д. Ковачевић-Којић, *Средњовековна Сребреница XIV–XV вијек*, Београд 2010, према регистру, са изворима и старијом литературом. Видети и ниже, под: *Просопографски подаци. О новом племству или пучкој властели*, детаљније у: Р. Živković, *Економско социјалне промене и босанском друштву у XIV и XV столјећу (појава грађанске класе и новог племства)*, Tuzla 1986, passim; З. Пећорда Вардић, “*Пучка властела*”: *Друштвена структура дубровачке братовштине Св. Антуна у касном средњем вијеку*, *Повијесни прилози* 33 (2007) 215–236.

⁵ С. Рудић, *Повеља краља Стефана Томашевића којом наређује својим људима да не ометају дубровачке трговце*, ГПБ 1 (2008) 165–170; М. Ивановић, *Повеља херцеза Стефана Вукчића Дубровчанима*, ГПБ 5 (2012) 81–90; Н. Исаиловић, *Повеља бана*

издавања акта спорно пословање краља са појединим Дубровчанима – Павком Стипашиновићем и припадницима рода Латиничића није било регулисано, Томаш је од истих и даље потраживао наплату, те су њихове куће изузете од датих слобода и гаранција.

И управо се правилно датирање овде приређеног акта у 1453. годину може довести у хронолошки поредак са текућим догађајима. У акту се изричито спомињу куће Павка Стипашиновића и Латиничића – потоња без имена представника, за шта постоје конкретни разлози. У тренутку издавања акта босанског краља, већ је дошло до смрти Влахуше Латиничића (7. децембра 1452. године), чији је тестамент, писан августа 1450, а регистрован као ваљан крајем децембра 1452, садржао и клаузуле о дугу краљу у висини од најмање 2.000 дуката, сукобу са Павком, али и молбу краљу да њему самом опрости, али не и Павку. Можда је Томаш Влахуши лично и опростио, као преминулом лицу, али је од његових наследника, односно браће и синова, и даље очекивао поравнање. Како главни наследници у том тренутку вероватно још нису били преузели ни оставину, ни дугове, наводи се кућа Латиничића, а не њен одређени представник. Влахушина смрт омела је и окончање суђења међу некадашњим сарадницима (суд је по једном делу питања пресудио у корист Павка), чиме је успорена и наплата Томашевих потраживања. Дубровник је тежио и да се поравна са краљем, али и да уједно не заштри односе са њим, ради спорних финансија или личних дугова у крајњој инстанци, које је направило лице на месту његовог *властника*, а *на име царине и осталих ствари*, па је већ маја 1453. градска влада претила Павку привођењем Томашу или наплатом казне у висини коју би босански краљ лично одредио. Судаћи према каснијим актима Општине, спор је решен у корист Томаша, али тек након Павкове смрти децембра 1454, када је дотични, такође тестаментарно, измирио дуг краљу у висини од 83 литре сребра, а поравнао се и са Влахушиним наследницима.⁶

Дамјана Хорвата Дубровчанима о слободи трговине, Иницијал. Часопис за средњовековне студије 2 (2014) 241–253; Исти, *Трговински уговори*, 251–256.

⁶ М. Ј. Динић, *За историју рударства* I, 75–81, 97–99 (= *Из српске историје средњег века*, 528–533, 549–551); Д. Ковачевић-Којић, *Истакнутији Дубровчани у Сребреници у доба Деспотовине*, Ваљево – Постанак и успон градског средишта, Ваљево – Београд 1994, 122–133; М. Sivrić, *Rod Dobretinić – Latinica (Latinčići, trgovci i srebrenički knezovi, darovatelji franjevačkih samostana i crkava u Bosni*, *Bosna franciscana* 30 (2009) 114, 116–117, 127–128, 132, 138; Д. Ковачевић-Којић, *Средњовјековна Сребреница*, према регистру.

Опис повеље

Документ се својевремено налазио у дубровачкој Градској библиотеци, заједно са низом исправа, од којих је неколико из средњег века. Није нам познато како је тамо доспео, али се то извесно догодило током XIX века. Данас се чува у Државном архиву у Дубровнику, под сигнатуром *Miscellanea – Massa Negrini, fascikla IX, br. I 5*. Издање је приређено на основу снимка у боји који су у Дубровнику начинили Невен Исаиловић и Небојша Порчић јануара 2010. године.

Исправа је сачињена на дволисту папира који је формиран преса-вијањем једног листа (табака) формата *carta reale*. Димензије су 295 мм по ширини и 220 по дужини, а према оријентацији текста повеља има облик положеног правоугаоника. Маргине износе 40 мм горе, 40 мм лево и 37–50 мм десно (десна маргина се сужава). Испод текста је остављено 90 мм простора у којем је утиснут печат. Документ је био пресаивијен једном по дужини и два пута по ширини (трећином на унутра, слева и здесна), творећи шест поља. На неисписаном делу папира присутан је водени знак са мотивом ваге (кантара), најсличнији оном који Брике води под бројем 2401, а који се сретао од 1437. до 1457. године. Оштећења су малобројна и не угрожавају текст и печат. Постоји више малих смеђих мрља које су настале током времена, док у доњем десном углу недостаје комадић папира (оба листа дволиста), ширине око 25 мм и дужине око 10 мм. На предњој страни нема никаквих савремених, нити накнадних записа, док се на полеђини налази једино слабо отиснут модерни печат (штамбил) Дубровачке библиотеке.⁷

Печат на повељи је утиснут. Кроз оба слоја дволиста направљена су два прореза, кроз њих је, са задње стране, провучена трака папира, а на спој крака траке са предње стране документа наливен је црвени восак. Преко воска је постављен ромбично заротирани квадрат влажног папира, са страницом од 45 мм, који и данас стоји, а типар је отиснут преко њега. Отисак је солидно рељефан, када је реч о грбовној представи, али легенда није читљива. Ради се о мањем печату краља Твртка II, који је сачуван на једној Твртковој (1436) и три повеље краља Томаша (две из 1449. и једној из 1453. године). Круг овог типара, са промером 24 мм, мањи је од сличних печата Тврткових претходника, који су имали преч-

⁷ G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje* II, 191. Погледати и електронско издање Брикеове збирке водених жигова:

<http://www.ksbm.oeaw.ac.at/scripts/php/loadRepWmark.php?rep=briquet&refnr=2401&lang=fr>.

ник од 30 мм, што га сврстава у категорију најмањих средњих печата. На самом штиту грба налази се мотив окруженог минускулног слова Т. Легенда се не може поуздано прочитати ни на другим сачуваним отисцима, али се чини да гласи: S(IGILLUM) STEPH(AN)I TVERTCONIS D(EI) G(RATIA) REGIS BOSNE.⁸

Исправа је написана у 13 редова, тамносмеђим мастилом, које је местимично добило црне или загасито сиве нијансе. Употребљено писмо је ћирилски канцеларијски брзопис. Писар није потписан, али се анализом рукописа и начина обликовања маргина и текста може утврдити да се ради о истом анониму који је саставио и Томашев уговор са Николом Трогиранином из 1449. године. Његов рукопис подсећа на рукопис Браноша, дијака краља Стефана Томашевића, али се ипак не ради о истој личности. Будући да се није радило о свечаном акту, украса на повељи нема. Крст симболичке инвокације је танко и једноставно исписан.

Ранија издања

А. Вучетић, *Споменици српски*, Срђ 5 (1906) 56; А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права (од XII до краја XV века)*, Београд 1926, 216–217, бр. 130 (према издању А. Вучетића); Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–2*, 121, бр. 698 (према издању А. Вучетића); В. Stulli, *Kronologija važnijih zbivanja u Dubrovačkoj republici 1358–1600*, у: I. Fisković, D. Glavan (ур.), *Likovna kultura Dubrovnika: 15. i 16. stoljeće*, Zagreb 1991, 289 (део диспозиционог дела повеље, делимично прилагођен савременом језику); М. Brković, *U Jajcu izdane isprave bosanskih vladara*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 40 (1998) 104–105, br. VI (латинична транслитерација повеље), 117, 133 (коментари); М. Brković, *Srednjovekovna Bosna i Hum: identitet i kontinuitet*, Mostar 2002, 227 (регест); Isti, *Diplomatički zbornik srednjovjekovnih humskih i bosanskih isprava Dubrovniku*, Mostar 2011, 194, br. CXCIX (латинична транслитерација повеље).

После Вучетића, документ нико није приредио на основу оригинала, а Вучетићево издање, како је скренута и пажња, садржало је грубу грешку у рашчитавању датума. Иако је у наслову исправно назначена 1453. година, у самом издању су замењена слова $\bar{\text{g}}$ (исправно) и $\bar{\text{z}}$ (по-

⁸ Р. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz BiH*, 43–45, 47, br. 19, tabela XIV; Н. Исаиловић, А. Фостиков, *Уговор краља Стефана Томаша и кнеза Николе Трогиранаина о заједничкој трговини*, ГПБ 8 (2015) 79–80.

грешно), због чега су Соловјев и Стојановић, у недостатку увида у оригинал, мислили да се ради о 1456. години. Додатно, исти препис садржи и неколико ситнијих грешака, углавном везаних за непреписивање појединих слова, а најчешће знака њ, а уместо имена Павко, Вучетић доноси Паско. Брковићева издања преузимају грешке претходника у датуму и у читању имена Стипашиновића, који се код Брковића назива Паско/Пашко.

Приложено издање приређено је на основу фотографија начињених у Државном архиву у Дубровнику јануара 2010. године.

*Текст повеље***

+ Милостию божиюмъ ми г[оспо]д[и]нь Шефанъ Томашъ, краљ босански (!)⁹ и више, дамо видити |2| всакомъ човикъ, комъ се подоба, по швомъ нашемъ штвореномъ листъ, како дахъ вѣрѣ |3| и рѣчь нашъ г(о)споцкъ властеличѣмъ и всимъ тръговцемъ дѣбровачцимъ, нимъ и |4| нихъ иманию, изимаюће кѣѣ Павка¹⁰ Стипашиновиѣа и Латиничѣа, да слободно хо|5|де и тръгѣю по нашемъ рѣсагъ и миндѣю ѣ ини рѣсагъ, намъ плаѣаюће праве царине |6| гди е подобно, ке сѣ биле за доброга споменѣтиа за стрица ми г[оспо]д[и]на краља Т|7|врътка и за мене, не боеће се ниеднога хѣдога ни заврътице, ни за еданъ приѣз|8|амъ, ни за кѣдно приѣѣжие. И заповидамъ нашимъ слѣгамъ, боеводамъ и кнезовомъ |9| и инимъ власникомъ нашимъ: гди би се пригодиш кои тръговаць дѣбровачки ѣ мо|10|мъ рѣсагъ да ихъ имаю саблѣсти и шбаровати шда всаке заврътице и пропрати|11|ти гди е подобно. И на то имъ дахъ тѣи нашъ штворенъ листъ под нашъ срѣднѣ |12| законитъ печатъ, писанъ ѣ градъ нашемъ ѣ Пицъ ва лѣто рошва Хр(и)стова чѣнѣг лѣто, |13| ген(а)ра .з. данъ.

Превод повеље

+ Милошћу божијом ми, господин Штефан Томаш, краљ босански и више, дајемо на знање сваком човеку, кога се то тиче – да сам овим нашим отвореним листом дао веру и реч нашу господску властеличићима

** Редакција издања и превода: Татјана Суботин Голубовић.

⁹ Дупло „с“ је вероватно писарска грешка.

¹⁰ Иако се чини да је овде ипак написано квадратно „в“, може се десити да је заправо реч о слову „о“, односно да је написано **Паока**, како се овај Дубровчанин најчешће и наводи у изворима.

Писать
 Шари
 Искать

Ты не забывай, что мы все еще в трудном положении.
 Нужно срочно принимать меры, чтобы избежать
 дальнейших потерь. Не поддавайся панике,
 но и не теряй бдительности. Каждый шаг,
 который мы делаем сейчас, должен быть
 взвешенным и эффективным. Если ты
 заметишь что-либо подозрительное,
 немедленно сообщай. Мы должны
 действовать слаженно, только так мы
 сможем преодолеть все трудности.
 Держи себя в форме, это нам очень важно.
 Не позволяй врагам увидеть нашу слабость.
 Мы выстоим, мы победим. Не сдавайся!
 Вперед к победе!

и свим дубровачким трговцима, и њима и њиховом имању, изузимајући кућу Павка Стипашиновића и Латиничића, да слободно иду и тргују по нашем русагу и прелазе у други русаг, плаћајући нам праве царине, тамо где је то одређено, које су постојале још за време мог стрица – добре успомене краља Твртка, и у моје време, не бојећи се ниједног зла нити узнемиравања, ни за једно потраживање, ни за једно дуговање. И заповедам нашим слугама, војводама и кнезовима, и другим од нас овлашћеним лицима, где год би се нашао неки дубровачки трговац у моме русагу, да их имају чувати и штитити од сваког узнемиравања и испратити где је потребно. И на то им дадох тај наш отворени лист под нашим средњим законитим печатом, писан у граду нашем, у Јајцу, у години од рођења Христовог 1453. године, седмог дана јануара.

Дипломатичке особености

Исправа је сачињена према једноставном формулару који се у потпуности развио током прве трећине XV века и који је служио за обичне повеље, несвечаног карактера, којима су се изражавала наређења, обавештења, прогласи, одлуке, уговори текућег карактера, признанице итд. Оне су биле исписиване на папиру стандардног формата (најчешће дволист), по крајње типизираним обрасцу, а овераване утиснутим печатом, који по промеру готово увек припада категорији средњих печата. Према оријентацији текста, нотификационе повеље, попут ове, углавном су биле исписиване у форми положеног правоугаоника (*landscape*), а признанице у форми усправног правоугаоника (*portrait*). Ова повеља има првенствено нотификациони, прогласни карактер, иако у себи садржи и уговорне елементе, јер су Дубровчани претходним споразумом са босанским краљем издејствовали добијање документа о слободном трговању.¹¹

Образац карактерише спој промулгације и опште инскрипције (**ДАМО ВИДИТИ ВСАКОМЪ ЧОВИКЪ, КОМЪ СЕ ПОДОБА, ПО ШВОМЪ НАШЕМЪ ШТВОРЕНОМЪ ЛИСТЪ**), који је свој узор вероватно пронашао у савременим латинским исправама угарске провенијенције. Наведеном споју претходи симболичка инвокација и једноставна интитулација, која садржи девоцију (**Милостию Божиюмъ**), владарско име (у форми која се одомаћила од друге владавине Твртка II – **ШЕФАНЪ**), лично име и сведену титулу ауктора.

¹¹ Н. Исаиловић, *Повеља бана Дамјана Хорвата*, 241–242, 247–252; Исти, *Дипломатичке особености*, 51–52; Исти, *Трговински уговори*, 251–256.

Експозиције нема, већ се изјавном реченицом одмах уводи диспозиција којом се саопштава да краљ гарантује заштиту свим дубровачким трговцима и њиховој роби, изузев кућа Павка Стипашиновића и Латиничића, обезбеђујући им слободан пролаз и обавезујући их само на плаћање „правих царина“, које су биле на снази под Твртком II и самим Томашем. Такође, краљ заповеда својих службеницима да не смеју узнемиравати дубровачке трговце, већ их морају штитити и отпратити тамо где треба. Диспозиција је прожета гарантним изјавама (**ДАХЪ ВЪРЪДЪ И РЪЧЪ НАШЪ ГОСПОЦКЪ; ДА СЛОБОДНО ХОДЕ И ТРЪГЪЮ... НЕ БОЕЪ СЕ НИЕДНОГА ХЪДОГА НИ ЗАВЪРЪТИЦЕ, НИ ЗА ЕДАНЪ ПРИЪЗАМЪ, НИ ЗА КДНО ПРИДЪЖИЕ; ЗАПОВИДАМЪ... ДА ИХЪ ИМАЮ САВЪСТИ И ШВАРОВАТИ ШДА ВСАКЕ ЗАВЪРЪТИЦЕ И ПРОПРАТИТИ**), иако се не ради о формули заклетве. Поред ове, сачувано је неколико сличних повеља босанских владара и великаша, као и једна хрватско-далматинско-славонског бана Дамјана Хорвата, којима се на готово идентичан начин обезбеђује слобода трговине Дубровчанима. Формулар и формулације су веома слични, а у свим случајевима изостаје детаљна експозиција. Стога је потребно архивским истраживањима утврдити конкретне разлоге за настанак ових повеља које немају начелан и свечан карактер, већ су представљале последицу неких конкретних, текућих дешавања – судских спорова, међудржавних или личних сукоба, дуговања, ратних збивања, несређених политичких или економских прилика и сл.¹²

Повеља се завршава короборацијом у којој се документ назива „отвореним листом“, овереним „нашим законитим средњим печатом“, иза које следи финална датација. Назив „отворени лист“ (**ОТВОРЕНЪ ЛИСТЪ**), иако је, у принципу, означавао сваки документ који није био затворен печатом, био је управо стандардни део формулара мањих, несвечаних повеља исписаних на папиру, као што је и ова коју овде анализирамо.¹³

Повеља је датована местом и датумом, одређеном годином од Христовог рођења, месецом и даном, при чему је, према постојећој пракси потврђеној и у другима актима произишлим из босанске канцеларије, за исписивање године коришћена бројна вредност слова ч (1000) из гла-

¹² Н. Исаиловић, *Повеља бана Дамјана Хорвата*, 247–252; Исти, *Трговински уговори*, 251–256. Видети и радове у нап. 5, као и рад Милоша Ивановића у овој свесци ГПБ.

¹³ Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 288–289; Исти, *Дипломатичке особености*, 44.

гољице, а осталих слова, како за годину (8 – 400, н – 50, г – 3), тако и за месечни дан (з – 7) из ћирилице, док је назив месеца исписан словима.¹⁴

Просопографски подаци

Павко Стипашиновић (Павко Стипашиновић), 4 (ред у изворнику) – у литератури бележен је и као Паоко (што је варијација његовог имена), или Паско (што је био резултат Вучетићеве грешке). Био је син Стипана Брајковића и припадник угледне и богате куће дубровачких пучана. Павкова активност може се пратити од око 1434. године, када се први пут јавља у актима, па све до смрти, децембра 1454. У изворима се најчешће помиње у Подрињу, пре свега у Сребреници, али и у Црнци и околним рудницима, као поседник рударских јама, кредитор, цариник, дубровачки кнез итд. Сарађивао је са другим дубровачким трговцима (попут Влахуше Латиничића, са којим је касније дошао у сукоб), али и са босанским и српским владарима и властелом. Повремено је био у спору и са дубровачким властима које су га оптуживале чак и за сарадњу са Турцима. Поседовао је више кућа и млинове, а даровао је католичке богомоље у Сребреници и Зворнику. Умро је 1454. године, а његов тестамент је сачуван.

Извори: Državni arhiv u Dubrovniku (= DAD), *Testamenta Notariae* XV, f. 125–125' (12.11.1454, регистрован 23.12.1454); Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 121, бр. 698, 123, бр. 700.

Литература: М. Динић, *Три ћириловска писма из 1447. године*, Прилози КЈИФ 15/1–2 (1935) 166, 168–169; Т. Вукановић, *Сребрница у средњем веку*, ГЗМ, н. с., 1 (друштвене науке) (1946) 78; И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд 1952, 315–316; М. Ј. Динић, *За историју рударства* I, 75–79, 84, 87, 89, 92–93, 97–99; S. Ćirković, *Dubrovčani kao preduzetnici u rudarstvu Srbije i Bosne*, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 6 (1979) 8–9, 12–13; M. Vego, *Ein Beitrag zur Kenntnis der mittelalterlich Burgen des Herzogs Stjepan Vukčić Kosača*, *Balcanoslavica* 8 (1979) 55; Isti, *Postanak srednjovekovne bosanske države*, Сарајево 1982, 70; А. Веселиновић, *Царински систем у Србији у доба Деспотовине*, ИГ 1–2 (1984) 31; Ј. Радовановић, П. Васић, *Азбуковица – земља, људи и живот*,

¹⁴ О датовању: Р. Михаљчић, *Исправа којом Дубровчани краљу Остоји враћају земљу и кућу и примају га за свог властелина*, ГПБ 6 (2013) 30; А. Фостиков, Н. Исаиловић, *Два писма босанског краља Твртка II Твртковића Дубровчанима*, ГПБ 6 (2013) 97; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије*, 148, 492–493, 502–504.

Љубовија 1985, 66; Д. Динић-Кнежевић, *Дубровник и Угарска у средњем веку*, Нови Сад 1986, 140; А. Ресо, *Iz jezičke teorije i prakse*, Београд 1987, 171; Р. Ђошковић, *Bosanska kraljevina u prijelomnim godinama 1443–1446*, Сарајево 1988, 54; Д. Ковачевић-Којић, *Истакнутији Дубровчани у Сребреници у доба деспотовине*, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево–Београд 1994, 122–132; М. Спремић, *Средњовековни рудници и тргови северозападне Србије. Међусобна повезаност*, исто, 98; Исти, *Црнча у средњем веку*, Зборник ФФ у Београду 18 (1994) 137; В. Нрабак, *Goražde od XIV do XVI veka*, ЈС 30/2 (1997) 22; Д. Ковачевић-Којић, *О домаћим трговцима у средњовјековној Сребреници*, Зборник за историју БиХ 1 (1995) 61; М. Ј. Динић, *Из српске историје средњег века*, према регистрима; Р. Ђошковић, *Crkva bosanska u XV. stoljeću*, Сарајево 2005, 176, пар. 82; Д. Ковачевић-Којић, *Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)*, Београд 2007, 250–251, 278, 400, 405–408, 414–415, 422, 434–435; М. Сиврић, *Rod Dobretinić – Latinica (Latinčić)*, *Vosna franciscana* 30 (2009) 137; Д. Ковачевић-Којић, *Средњовјековна Сребреница XIV–XV вијек*, Београд 2010, према регистру.

Латиничићи (Латиничићи), 4 – мисли се на кућу, односно наследнике (сина, браћу и нећаке) преминулог Влаха, познатог и као Влахуша Латиничић, сина Дабижива Добретинића, званог Латиница, истакнутог и богатијег дубровачког пучанина који је пословао у Босни, а пре свега у Сребреници. Влахушина активност може се пратити од 1429, па све до смрти (7. децембра 1452), скоро у континуитету. Влахуша је почео каријеру као трговац сребром и извозник у Венецију, али се врло брзо сукобио са својим првим сарадницима из родова Касела и Ненковић. Био је близак са босанским и српским владарима, па је, између осталог, добио од Стјепана Вукчића Косаче монопол на трговину црвцем (1441). Закупљивао је и царине и речне газове (бродове), остајући понекад дужан, као нпр. поменутом Косачи. Бавио се и увозом тканина и кредитном трговином, али је највише зарађивао на рударској производњи, као власник рударских јама, топионица, млинова итд. У тим пословима је прво сарађивао са Павком Стипашиновићем (зарадили су 4.000 дуката од заједничког подухвата), да би касније са њим ушао у оштар спор који је резултовао суђењем и у који је, посредно, због дуга који су обојица имали према њему, био увучен и босански краљ Томаш. Влахуша је умро у Србији (*in Sclavonia*), у жеку судског процеса. Тестаментом је део новца оставио за изградњу цркве у месту Чагаљ крај Сребренице. Био је ожењен Катарином (чији је тестамент забележен 1452. године), а имао

је синове Дабижива, Стјепана и Петра (који је умро 1520. године). Петар је оставио потомство, али је тај огранак породице угашен у следећој генерацији. Огранци Влахушине браће – Добрушка и Бартола (Мартола) били су бројнији и дуговечнији.

Извори: DAD, *Diversa Cancellariae* XXIV, f. 42–42' (26.3.1440); DAD, *Testamenta Notariae* XV, f. 27'–29 (19.8.1450, регистрован 30.12.1452); DAD, *Diversa Notariae* XXXVII, f. 15'–16' (28.12.1452); Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 62–63, бр. 661–662, 121, бр. 698, 430–431, бр. 1042.

Литература: К. Н. Костић, *Трговински центри и друмови по српској земљи у средњем и новом веку: историско-географска расправа*, Београд 1899, 140; М. Ј. Динић, *За историју рударства* I, 16–17, 34, 42, 61, 80, 89, 97–98, 100; Д. Ковачевић, *Трговина у средњовјековној Босни*, Сарајево 1961, 162; С. М. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић*, 97, 98, 106, 130, 138, 141; С. Ћирковић, *Почтени витез Прибислав Вукотић*, Зборник ФФ у Београду 10–1 (1968) 269; С. Ћирковић, *Dubrovčani kao preduzetnici*, 2–3, 8–9, 13, 15, 17; М. Vego, *Postanak srednjovekovne bosanske države*, 53; Д. Ковачевић-Којић, *Истакнутују Дубровчани у Сребреници*, 122–133; L. Čoralić, *Put, putnici, putovanja: ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama*, Zagreb 1997, 141; М. Ј. Динић, *Из српске историје средњег века*, према регистрима; Д. Ковачевић-Којић, *Градски живот*, 170, 173, 206, 232, 249, 278, 308, 406–416, 432, 434–435; М. Sivrić, *Rod Dobretinić – Latinica (Latinčić)*, 105–142; S. Isaković, *Tjentište u srednjem vijeku*, *Godišnjak Bošnjačke zajednice kulture „Preporod“* 1 (2013) 365; E. Kurtović, *Konj u srednjovjekovnoj Bosni*, Сарајево 2014, 150; S. Isaković, *Crkva bosanska u očima dubrovačkih savremenika*, *Historijska traganja* 15 (2015) 119–120.

доброга споменџтиа стриць ми господинь краљ Тврѣтко (добре успомене стриц ми, господин краљ Тврѣтко), 6–7 – мисли се на краља Тврѣтка II.

Установе и важнији појмови

У претходним свескама *Грађе о прошлости Босне* већ су објашњавани појмови/установе: **господин** (ГПБ 1, 2, према регистру), **краљ** (ГПБ 1, према регистру), **отворени лист** (ГПБ 1, 2, 6–8, према регистру), **вера** (ГПБ 1, 2, 3, према регистру), **реч господска** (ГПБ 1, према регистру), **властеличићи** (ГПБ 1, 3, према регистру), **русаг** (ГПБ 1, 3–5, 8, према

регистру), **слуга** (ГПБ 2, 3, према регистру), **војвода** (ГПБ 1, 2, према регистру), **кнез** (ГПБ 2, 3, према регистру).

иманик, 4 (ред у изворнику) – имање, овде у смислу онога што имају или поседују.

кѡѡа, 4 – овде се не мисли на кућу као на објекат, већ на трговачке породице Павка Стипашиновића и Влахуше Латиничића. Како је Влахуша у време издавања краљевог акта већ био мртав, мисли се на његове сроднике и наследнике.

миновати, 5 – пролазити, прелазити преко, проходити.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* II, 71; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* VI (priredili P. Budmani, T. Maretić), Zagreb 1904–1910, 722; V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rečnik*, Zagreb 1908–1922, 657; *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд* 19, Москва 1992, 51–52.

праве царине, 5 – мисли се на законите, раније договорене царине, које су биле предвиђене обичајима и уговорима.

Литература: V. Mažuranić, *Prinosi*, 116; *ЛССВ*, 792–795 (С. Мишић, А. Веселиновић); Н. Исаиловић, *Трговински уговори*, 249–252.

хѡдо, 7 – зло, злоба, лукавство. Од ове речи је изведена именица **хѡдоба**.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* III, 437; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* III (priredio P. Budmani), Zagreb 1887–1891, 716–728; Н. Jireček, *Prove: historický slovar slovanského práva*, Praha–Brno 1904, 96; V. Mažuranić, *Prinosi*, 414–418.

заврѣтица, 7 – узнемиравање, сметња, досада, зановетање. Термин који означава праксу супротну добрим обичајима и уговорима, а коју спроводе службеници краља или властелина. Сродан је и термин *забава*, док се у хрватским повељама среће и термин *банта*, *бантовање*.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* I, 353; V. Mažuranić, *Prinosi*, 1675; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* XXII (priredili J. Jedvaj i dr.), Zagreb 1975, 609; Н. Исаиловић, *Повеља бана Дамјана Хорвата*, 251.

приѡзамъ, 7–8 – Речи **приѡз**, **приѡза** означавали су везу, везивање, свезивање, конопац. Термин **приѡзамъ** означавао је, у принципу, исто што и старији термин **изамъ** – присилно потраживање, односно наплату дуга од дужниковог сународника.

Литература: V. Mažuranić, *Prinosi*, 1161; *ЛССВ*, 249–250, 581 (С. Ћирковић); *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* XII (priredio T. Maretić), Zagreb 1936, 205; *Словарь русского языка* XI–XVII 20, Москва, 1995, 64.

придџиѣ, 8 – вероватно значи задужење или презадужење. У речнику ЈАЗУ стоји да би овај термин могао означавати стање у коме се неко већ задужено лице додатно задужило.

Литература: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika XI* (priredio T. Maretić), Zagreb 1935, 871.

власникъ, 9 – властник, онај који има неку власт или овлашћење. У овом случају службеник владара.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник I*, 130; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika XXI* (priredili J. Jedvaj i dr.), Zagreb 1973, 179; *Словарь русского языка XI–XVII 2*, Москва 1975, 219.

саблџсти, 10 – чувати, сачувати, штитити.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник III*, 213–214; F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum: emendatum auctum*, Vindobonae 1862–1865, 908; V. Mažuranić, *Prinosi*, 1278; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika XIV* (priredili D. Grdenić i dr.), Zagreb 1954, 414–415.

шваровати, 10 – чувати, служити, штитити. Синоним термина *сабљусти*.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник II*, 180; F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 462; V. Mažuranić, *Prinosi*, 766; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika VIII* (priredio T. Maretić), Zagreb 1918, 309; Н. Исаиловић, *Повеља бана Дамјана Хорвата*, 251.

Топографски подаци

У претходним свескама *Грађе о прошлости Босне* већ је објашњен топоним: **Јајце** (ГПБ 1, 2, 8 према регистру).

Aleksandra Fostikov

Neven Isailović

Institut d'Histoire

Belgrade

CHARTRE DU ROI STEFAN TOMAŠ POUR LES RAGUSAINS AU SUJET DE LA LIBERTÉ DE COMMERCER

Jajce, 1453, 7 janvier

Résumé

Ce travail propose une édition critique de la chartre du roi Stefan Tomaš par laquelle ce dernier s'engage et donne sa parole de seigneur à tous les petits nobles et commerçants ragusains, à l'exception des maisons de Pavko Stipašinović et Latiničić, pour leur assurer qu'ils peuvent librement commercer en Bosnie, sous condition de payer les seuls *droits de douane* (habituels), sans crainte d'avoir à subir quelque dommage ou maltraitance de la part des serviteurs du roi. Ce document se range au nombre des chartres types, dépourvues de tout caractère solennel et qui, sous forme d'ordonnances ou de notifications particulières, portaient confirmation de libertés par ailleurs déjà prévues par des accords solennels plus détaillés. La délivrance de ce document trouve vraisemblablement son origine dans le besoin des Ragusains de s'assurer la protection du souverain bosniaque à l'époque de la guerre les opposant à l'Herceg Stjepan Vukčić Kosač. De son côté, le roi en a profité pour régler ses relations avec les Ragusains en excluant de la liberté de commercer deux familles, à savoir la maison de négociant de Pavko Stipašinović et celle des héritiers de Vlahuša Latiničić récemment décédé, car ces derniers lui étant personnellement redevables de sommes d'argent, se trouvaient en litige avec lui.

Mots-clés: Stefan Tomaš, Pavko Stipašinović, Latiničić, Bosnie, Jajce, Dubrovnik, commerce, chartre, 1453.